Prostor, šola in identiteta: sinteza multivariatne analize

MORENO ZAGO

O metodologiji

Preden preidemo k zaključnim mislim in predlogom o tem, kako obravnavati privzemanje večplastne identitete, ki bi presegla utesnjujoče meje etnične in jezikovne pripadnosti, je treba povzeti nekaj značilnosti anketirancev. Predstavljena analiza ne temelji na deležih odgovorov (ti so podrobneje obravnavani v poglavju, ki sta ga za knjigo uredila Tenca Montini in Zago), temveč na prikritih razsežnostih prostorskega in družbenokulturnega konteksta, v katerem delujejo starši in učenci, ki obiskujejo Osnovno šolo s slovenskim učnim jezikom Ljubke Šorli v Romjanu ali ki iz te šole izhajajo in šolanje nadaljujejo na prvostopenjski srednji šoli v Doberdobu. Te razsežnosti so se pokazale pri obravnavi 45 spremenljivk. Slednje ne sovpadajo točno s spremenljivkami iz vprašalnika, saj jih je bilo treba preoblikovati, da bi se upoštevala družinska razsežnost in ne zgolj odgovori, vezani na posamezne člane družine. Pri več vprašanjih sta bila, na primer, predvidena ločena odgovora za anketiranca in partnerja (družbeno-anagrafske spremenljivke, poznavanje slovenskega jezika, jezikovna zmožnost starih staršev itd.). Z združevanjem teh odgovorov se je oblikovala nova spremenljivka, ki spaja obe stališči in ponuja novo, »družinsko« tipologijo odgovorov. Tako sta se spremenljivki o znanju slovenščine vsakega od staršev povezali v novo spre-

menljivko, ki izraža stopnjo jezikovnega znanja družine, in sicer ničelno stopnjo (nobeden od staršev ne razume jezika), zadostno stopnjo (vsaj eden ali oba starša poznata osnove) ali višjo stopnjo znanja (vsaj eden ali oba starša razumeta in dobro govorita slovenski jezik). V primeru vprašanj z več možnimi odgovori pa je bilo treba spremenljivke pomnožiti ali poenostaviti. Za ponazoritev: v prvem primeru so štirje možni odgovori na vprašanje, katere izkušnje staršev so vplivale na odločitev za vpis otroka v izbrani šoli (največ dva odgovora), postali štiri dihotomne spremenljivke (izbrani ali neizbrani element); v drugem primeru pa so bili odgovori na vprašanje o razlogih za izbiro šole (največ trije od štirinajstih možnih odgovorov) združeni po temah (identiteta, večkulturnost, šolske dejavnosti, sedež ustanove); prav tako je bilo prešteto, kolikokrat so bili izbrani posamezni elementi vsake teme (prim. Delli Zotti 2005, 2007).

Preoblikovanje spremenljivk je bilo po eni strani potrebno za preprostejše oblikovanje in interpretacijo sinteze, po drugi strani pa za to, da bi se izognili vprašanjem z več možnimi odgovori, pri katerih s programsko opremo Pasw Statistics 18 ni mogoče uporabiti multivariatne analize.

Prikrite razsežnosti etnične in jezikovne pripadnosti

Za prepoznavanje prikritih razsežnosti je bila uporabljena metoda glavnih komponent z metodo pravokotnega vrtenja Varimax in nadomeščanjem manjkajočih vrednosti s srednjo vrednostjo. Keiser-Meyer-Olkinov test ustreznosti vzorčenja je pokazal vrednost 0,698, stopnja značilnosti po Bartlettovem testu sferičnosti pa vrednost 0,000, kar potrjuje ustreznost korelacijske matrike in uporabnost analize. Pokazalo se je, da je bilo treba za lažje prebiranje podatkov izluščiti sedem razsežnosti, ki pojasnjujejo 58,4 % skupne variance. Za vsako razsežnost so v nadaljevanju na kratko predstavljeni njen pomen, faktorske uteži z vrednostjo, višjo od |0,300|, ter vrednosti aritmetične sredine (μ), standardnega odklona (σ) in celotnega vzorca.

Spremenljivke, ki so vključene v prvo razsežnost, opisujejo to, čemur bi lahko rekli indeks etnično-jezikovne pripadnosti družine (bolj ali manj poudarjeno italijanstvo oziroma slovenstvo). Indeks povezuje izbiro Osnovne šole Ljubke Šorli v Romjanu z italijanskim ali slovenskim poreklom družine (staršev ali starih staršev), vključenostjo drugih družinskih članov v isto šolo, jezikovnim kodom, ki ga uporabljajo člani družine, vključno z otroki, ter z izraženo naklonjenostjo do slovenske kulture in miselnosti. Analiza deležev posameznih spremenljivk je pokazala, da je izbira te šole popolnoma naravna za tiste, ki čutijo močnejšo pripadnost slovenski skupnosti in tržiškemu okraju, ali preprosto za tiste, ki govorijo slovensko.

PREGLEDNICA 1 – Prva razsežnost (I): poudarjena etnično-jezikovna pripadnost

Spremenljivka	*Uteži*	μ / σ	*Lestvica*
Izbiro šole pogojuje slovensko poreklo staršev	,843	1,32 ,467	1 – ni izbran; 2 – izbran
Izbiro šole pogojujejo elementi identitete	,801	1,36 ,513	1 – ni izbran; 2 – en izbrani element; 3 – dva ali več izbrana elementa
Znanje slovenščine pri starših	,696	2,14 ,536	1 – nobeden od staršev ne razume jezika; 2 – vsaj eden ali oba starša poznata osnove jezika; 3 – vsaj eden ali oba starša razumeta in govorita slovenski jezik
Predniki so govorili slovenski jezik ali narečje v družinskem krogu	,542	1,60 ,696	1 – predniki nobenega od staršev niso govorili jezika ali narečja; 2 – vsaj ena veja družine je govorila jezik ali narečje; 3 – predniki obeh staršev so govorili jezik ali narečje
Težnja staršev, da bi se naučili slovensko	,454	2,57 ,635	1 – oba izključujeta možnost učenja; 2 – vsaj eden ali oba starša se nameravata naučiti jezika; 3 – oba starša se že učita ali že govorita slovensko
Jezik, ki ga otrok uporablja v družinskem krogu	,373	1,20 ,573	1 – večinoma italijansko; 2 – italijansko in slovensko v enaki meri; 3 – večinoma slovensko
Izbiro šole pogojuje naklonjenost do slovenske kulture	–,300	1,22 ,418	1 – ni izbran; 2 – izbran

Druga razsežnost razkriva, da sta lahko šola in jezik učinkoviti sredstvi za integracijo in sodelovanje med etnično-jezikovnimi skupnostmi na obravnavanem območju. Med razlogi za izbiro šole je mogoče razbrati večkulturno razsežnost oziroma priložnost za učenje slovenskega in italijanskega jezika ter spoznavanje obeh kultur oziroma obravnavo tem, ki so povezane s sožitjem različnih kultur. To se izraža kot prepričanje družin, da je šolanje v slovenskem jeziku otroku in družini približalo slovenski jezik in kulturo, v praksi pa z večjo udeležbo pri dejavnostih Združenja staršev Romjan, na dogodkih, ki jih prireja slovenska skup-

nost, ter pri obiskovanju krajev in koriščenju storitev na območju čez mejo, ki ga dojemajo kot domačega.

PREGLEDNICA 2 – Druga razsežnost (II): slovenska šola in jezik kot sredstvi za integracijo

Spremenljivka	*Utežj*	μ / σ	*Lestvica*
Podpora spoznavanju slovenščine zunaj šolskega okolja	,669	2,99 1,382	1 – nobene; 2–6 – od 1 do 5 izbranih dejavnosti
Udejstvovanje v Združenju staršev Romjan	,587	2,71 ,730	1 – ga ne poznam; 2 – vem, da obstaja; 3 – sem seznanjen/-a z njihovimi pobudami; 4 – sem aktivni/-a član/-ica
Šola kot priložnost za zbliževanje s slovenskim jezikom	,574	2,97 ,720	1 – sploh ne; 2 – malo; 3 – precej; 4 – zelo
Udeležba na javnih prireditvah slovenske skupnosti	,535	1,83 ,686	1 – nikoli; 2 – redko; 3 – pogosto; 4 – v bistvu vedno
Šolanje je družino približalo slovenski kulturi	,484	1,53 ,500	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Število tujih jezikov, ki jih govorijo v družini	,432	2,53 ,659	1 – nobenega; 2 – vsaj enega; 3 – dva ali več
Stopnja izobrazbe staršev	,428	2,25 ,586	1 – oba starša sta končala osnovno ali prvostopenjsko srednjo šolo; 2 – vsaj eden ali oba sta maturirala; 3 – vsaj eden ali oba sta diplomirala
Izbiro šole pogojujejo elementi večkulturnosti	,391	2,15 ,619	1 – ni izbran; 2 – en izbrani element; 3 – dva ali več izbrana elementa
Obiskovanje slovenskih krajev in izkoriščanje storitev v Sloveniji skupaj z otrokom	,302	2,53 ,763	1 – nikoli; 2 – nekajkrat; 3 – mesečno; 4 – skoraj tedensko

Pri tretji razsežnosti, z izjemo ene spremenljivke (»število knjig, prebranih v zadnjem letu«), so opisane dejavnosti z otroki ter dvomi, ki jih glede jezika izražajo otroci, in njihova pričakovanja. Tretjo razsežnost bi lahko opredelili kot izraz dobrega starševstva. Po eni strani anketiranci namreč poročajo o pogostem kulturnem udejstvovanju skupaj z otroki (npr. obiskovanje kina, gledališč, koncertov, športnih prireditev in potovanja), po drugi strani pa je mogoče razbrati, da otroci ne zaznavajo težav pri rabi slovenskega jezika v šoli ali vsakdanjem življenju. Dober odnos

med starši in otrokom, o katerem priča skupno izvajanje dejavnosti, in odsotnost percepcije večjih jezikovnih težav, za katere družine očitno menijo, da so jih pravočasno odpravile, se zrcalita tudi v zaupanju in podpori, ki ju starši izkazujejo otrokom: kot je pokazala frekvenčna analiza, si starši za svoje otroke obetajo, da bi v prihodnosti stremeli k osebni rasti in izkoristili najboljše priložnosti, ne glede na družinske in prijateljske odnose, ki jih vežejo na prostor. Tudi zadnja spremenljivka, to je »izbiro šole pogojujejo značilnosti sedeža ustanove«, je izraz odgovornosti staršev, ki so pozorni na kraj učenja. Ta mora zagotoviti kakovostne prostore ter mirno in varno učno okolje, kakršno je okolje v tistih družinah, v katerih vpis v šolo s slovenskim učnim jezikom med tesnimi sorodniki ni pomenil nobene težave.

PREGLEDNICA 3 – Tretja razsežnost (III): dobro starševstvo

Spremenljivka	*Uteži*	μ / σ	*Lestvica*
Otrokovi dvomi glede rabe slovenskega jezika v šoli	–,684	1,74 ,770	1 – nikoli; 2 – redko; 3 – pogosto; 4 – neprestano
Otrokovi dvomi glede rabe slovenskega jezika v vsakdanjem življenju	–,672	1,69 ,749	1 – nikoli; 2 – redko; 3 – pogosto; 4 – neprestano
Udeležba na prireditvah z otrokom: predstave	,497	2,42 ,820	1 – nikoli; 2 – enkrat; 3 – od dva- do trikrat; 4 – štiri- ali večkrat
Branje knjig	,496	3,08 1,170	1 – nobene; 2 – eno; 3 – od dve do pet; 4 – od šest do petnajst; 5 – šestnajst ali več
Udeležba na prireditvah z otrokom: javni dogodki	,453	2,07 ,792	1 – nikoli; 2 – en- ali dvakrat; 3 – od tri- do petkrat; 4 šest- ali večkrat
Udeležba na prireditvah z otrokom: potovanja in izleti	,397	2,39 ,702	1 – nikoli; 2 – enkrat; 3 – od dva- do trikrat; 4 – štiri- ali večkrat
Otrokova prihodnja poklicna pot: na območju ali drugod	–,326	2,38 1,082	1 – ostal bo v bližnji okolici; 2 – stremel bo k osebni rasti; 3 – vrnil se bo na območje; 4 – ostal bo v Italiji; 5 – odšel bo v Slovenijo; 6 – drugo
Izbiro šole pogojujejo značilnosti sedeža ustanove	–,303	1,39 ,572	1 – ni izbran; 2 – en izbrani element; 3 – dva ali več izbrana elementa
Strinjanje z izbiro šole v družinskem krogu	,300	4,15 ,879	1 – odklonilen odnos; 2 – v glavnem negativen odnos; 3 – ravnodušnost; 4 – v glavnem pozitiven odnos; 5 – pozitiven odnos

Spremenljivke, ki se združujejo v četrto razsežnost, poudarjajo zavedanje o pomenu slovenščine za nadaljnje šolanje. Jeziku se pripisuje precejšnja uporabnost pri uresničevanju prihodnjih ciljev, kar potrjujeta tudi želja otrok po nadaljnjem šolanju na zavodih s slovenskim učnim jezikom in spodbujanje otrok k tej odločitvi. Poleg samoumevnih razlogov, vezanih na pripadnost slovenski skupnosti, je prav verjetno, da je v »italijanskih« družinah odločitev o nadaljnjem šolanju vezana na pozitivno izkušnjo v osnovni šoli. Vključitev ene specifične spremenljivke v četrto razsežnost pa opozarja na to, da se je odločitev oblikovala na podlagi nekaterih lastnosti izobraževanja: bogatejši učni program, zmožnosti in razpoložljivost učiteljev, dobre priložnosti za delo v prihodnosti. Ne nazadnje pa ne smemo pozabiti, da sta se v skoraj vseh primerih z izbiro šole strinjala oba starša in da torej odločitev ni sprožila spora.

PREGLEDNICA 4 – Četrta razsežnost (IV): pomen slovenskega jezika in nadaljnje šolanje

Spremenljivka	*Utežj*	μ / σ	*Lestvica*
Družina otroka spodbuja k nadaljevanju šolanja v slovenskem jeziku	,622	1,04 ,195	1 – da; 2 – ne
Težnja k vpisu otroka v srednjo šolo s slovenskim učnim jezikom	–,487	1,37 ,483	1 – ni izbran; 2 – izbran
Otrokova želja po nadaljnjem šolanju v slovenskem jeziku	,462	1,71 ,922	1 – da; 2 – ne; 3 – je še prezgodaj
Strinjanje z izbiro šole v partnerskem odnosu	,459	1,05 ,291	1 – brez težav; 2 – nekaj težav; 3 – precej težav; 4 – veliko težav
Izbiro šole pogojujejo ponujene šolske dejavnosti	–,404	1,98 ,835	1 – ni izbran; 2 – en izbrani element; 3 – dva izbrana elementa; 4 – trije izbrani elementi
Pomen slovenskega jezika za nadaljnje šolanje	–,372	2,98 ,695	1 – ne bo imelo bistvenega vpliva; 2 – je priložnost, ki jo je po potrebi mogoče izkoristiti; 3 – pomemben dejavnik; 4 – odločilen dejavnik
Izbiro šole pogojuje naklonjenost do slovenske kulture	–,334	1,22 ,418	1 – ni izbran; 2 – je izbran

Peta razsežnost prinaša nekaj težav pri interpretaciji. Značilnosti vključenih spremenljivk namreč niso med seboj povsem homogene – upoštevani so kazalnik teritorialne ukoreninjenosti (pri katerem srednja vrednost nakazuje dalj-

še obdobje bivanja), dva kazalnika rabe jezika v družinskem krogu in zunaj njega (z minimalno rabo slovenščine) ter kazalnik študijskih in delovnih izkušenj staršev v tujini (nizka vrednost). Ob nekoliko prisiljeni interpretaciji je mogoče to razsežnost razumeti kot izraz poudarjenega italijansko obarvanega lokalizma, ki pri večini anketirancev izhaja iz okrnjene mednarodne mobilnosti (ali celo mobilnosti znotraj države) ter vztrajanja pri pretežni rabi italijanskega jezika v družinskem krogu in zunaj njega, kljub obiskovanju šol s slovenskim učnim jezikom.

PREGLEDNICA 5 – Peta razsežnost (V): nase osredinjena identiteta (lokalizem)

Spremenljivka	*Utež*	μ / σ	*Lestvica*
Število let prebivanja	–,591	2,73 ,536	1 – oba starša ≤ 10 let; 2 – vsaj eden ali oba starša 11–25 let; 3 – vsaj eden ali oba starša ≥ 26 let
Jezik, ki ga otrok uporablja zunaj družinskega kroga	,491	1,22 ,523	1 – večinoma italijansko; 2 – italijansko in slovensko v enaki meri; 3 – večinoma slovensko
Študijska ali službena potovanja staršev v tujino (≥ 3 mesece)	,427	1,52 1,063	1 – nobeno; 2 – študijsko potovanje; 3 – službeno potovanje; 4 – oboje
Jezik, ki ga otrok uporablja v družinskem krogu	,355	1,20 ,573	1 – večinoma italijansko; 2 – italijansko in slovensko v enaki meri; 3 – večinoma slovensko

V šesti razsežnosti so združene spremenljivke, vezane na vključevanje v mrežo slovenske skupnosti, ki je prisotna na tem območju, a v raziskavi ni zares zastopana – z izjemo manjšega deleža anketirancev, ki so sami pripadniki skupnosti oziroma so s slovensko skupnostjo povezani in se zanimajo zanjo. Tudi če starši torej spodbujajo otroke k učenju slovenščine, za katero menijo (kot tudi na splošno za druge tuje jezike), da bo prinesla koristi pri zaposlitvi, in hkrati šoli pripisujejo pomembno vlogo pri ozaveščanju o večkulturnosti in spoznavanju dinamik območja, kot je pokazala analiza pridobljenih podatkov, je njihova udeležba na dejavnostih, ki jih prireja slovenska skupnost, nizka. V šesti razsežnosti je ta trend okrepljen: šolanje v slovenskem jeziku ni pomenilo lažjega vključevanja v družbene mreže slovenske skupnosti (spomnimo se tudi, da so na izbiro šole le v majhnem deležu vplivali prijateljski odnosi s pripadniki slovenske skupnosti v Italiji), prav tako pa ni povečalo števila obiskov na območju Slovenije, zaradi česar sta pri segmentu populacije družbena in prostorska razdalja med skupnostma le še bolj poudarjeni.

PREGLEDNICA 6 – Šesta razsežnost (VI): vključevanje v mrežo slovenske skupnosti

Spremenljivka	*Uteži*	μ / σ	*Lestvica*
Vloga šole pri vključevanju družine v družbene mreže slovenske skupnosti	,575	1,09 ,283	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Izbiro šole pogojuje pomen, pripisan jezikom	–,506	1,79 ,411	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Izbiro šole pogojujejo prijateljski odnosi s Slovenci	,506	1,11 ,313	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Strinjanje z izbiro šole v partnerskem odnosu	,420	1,05 ,291	1 – brez težav; 2 – nekaj težav; 3 – precej težav; 4 – veliko težav
Vloga šole pri krepitvi družinske identitete z vidika svetovljanstva	–,386	1,20 ,403	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Vloga šole pri spodbujanju pogostejšega obiskovanja Slovenije	,334	1,11 ,320	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Podpora šole pri učenju slovenščine in podpora pri učenju drugih predmetov zunaj šole	–,333	2,03 ,805	1 – večja podpora pri domačih nalogah v slovenskem jeziku; 2 – dodatni pouk za posamezne predmete; 3 – šola že stori dovolj

Spremenljivke, vključene v sedmo, to je zadnjo razsežnost, so izraz odprtosti anketirancev do svetovljanskih dinamik in etnično-jezikovne raznolikosti območja. Čeprav to velja za manjši delež primerov, je šolanje okrepilo kozmopolitsko plat družinske identitete in zavest o zgodovinskih dinamikah odnosov na lokalnem območju ter družini približalo slovensko kulturo in jo osvobodilo starih predsodkov in stereotipov. Slovenija je država, ki jo velja pogosto obiskati skupaj z otrokom, ki med drugim o svojem obvladovanju slovenskega jezika v vsakdanjem življenju ne izraža dvomov, kar kaže na dobre medsebojne odnose z vrstniki, ki govorijo tudi druge jezike.

Preglednica 7 – Sedma razsežnost (VII): na druge osredinjena identiteta (svetovljanstvo)

Spremenljivka	*Utežj*	μ / σ	*Lestvica*
Vloga šole pri krepitvi družinske identitete z vidika svetovljanstva	,572	1,20 ,403	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Vloga šole pri poglabljanju znanja družine o dinamikah območja	–,480	1,22 ,418	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Obiskovanje slovenskih krajev in izkoriščanje storitev v Sloveniji skupaj z otrokom	,441	2,53 ,763	1 – nikoli; 2 – nekajkrat; 3 – mesečno; 4 – skoraj tedensko
Starost staršev	–,437	2,20 ,570	1 – oba starša ≤ 40 let; 2 – vsaj eden ali oba starša 41–50 let; 3 – vsaj eden ali oba starša ≥ 51 let
Šolanje je družino približalo slovenski kulturi	–,356	1,53 ,500	1 – ni izbran; 2 – je izbran
Otrokovi dvomi glede rabe slovenskega jezika v vsakdanjem življenju	,324	1,69 ,749	1 – nikoli; 2 – redko; 3 – pogosto; 4 – neprestano
Vloga šole pri odpravljanju stereotipov in predsodkov v družini	,314	1,13 ,338	1 – ni izbran; 2 – je izbran

Družbeni in etnično-jezikovni status družin

Da bi lažje razumeli dinamiko odgovorov pri posameznih razsežnostih ob upoštevanju različne etnično-jezikovne pripadnosti anketirancev in poenostavili analizo, smo se odločili za posebno tipologijo, po kateri so družine razvrščene v homogene skupine, ki pa so si po značilnostih med seboj čim bolj različne. Postopek razvrščanja enot v skupine je potekal z metodo voditeljev, po kateri se enote razvrščajo v različne skupine, da bi se zmanjšala variabilnost znotraj skupin in povečala variabilnost med skupinami. Neodvisne spremenljivke, ki so bile vključene v algoritem, so: starost, stopnja izobrazbe in poklic staršev, število let prebivanja na območju tržiškega okraja, slovensko poreklo staršev (podatek, pridobljen pri vprašanju o izbiri šole), znanje slovenščine v družini in jezikovno znanje starih staršev. Postopek je z različnimi hipotezami o vključevanju in izključevanju spremenljivk ter opredelitvi števila skupin nazadnje privedel do razvrstitve posameznikov v naslednje štiri skupine.

1. Prva skupina (78 anketirancev, 42,6 %) zajema starejše družine (pri 33 % je vsaj eden od staršev starejši od 50 let) s srednje visoko stopnjo izobrazbe (pri 41 % je vsaj eden od staršev diplomiral), v katerih so starši zaposleni (69 %) ali samozaposleni (31 %). Družine so močno ukoreninjene v prostoru (pri 94 % vsaj eden od staršev na območju prebiva več kot 25 let). Nobeden od staršev ni slovenskega porekla, njihovo razumevanje slovenščine je srednje nizko (85 % jih pozna le osnove jezika), starši ne govorijo slovensko (86 %). Zaradi teh značilnosti je mogoče skupino imenovati »družine starejših staršev z visokim družbenim položajem in močno povezanostjo z lokalno skupnostjo, ki ne govorijo slovensko in nimajo slovenskih korenin« oziroma na kratko »starejše družine, ki jih združujejo prvine italijanske identitete«.
2. Druga skupina (29 anketirancev, 15,8 %) zajema družine različnih starosti: mlajše družine (pri 14 % imata starša manj kot 40 let), družine srednje starosti (pri 57 % ima vsaj eden od staršev med 41 in 50 let ali manj) in starejše družine (pri 29 % je vsaj eden od staršev starejši od 50 let) s srednje nizko stopnjo izobrazbe (31 % jih je dokončalo samo prvostopenjsko srednjo šolo), v katerih starši so zaposleni (71 %) ali brezposelni (7 %). Družine prebivajo na območju malo ali dovolj časa (pri 21 % oba starša na območju prebivata manj kot 11 let in pri samo 17 % eden od staršev na območju prebiva več kot 25 let). Samo 17 % staršev ima slovenske korenine in v samo 14 % družin eden od starih staršev govori slovensko, čeprav v kar 28 % družin vsaj eden od staršev razume slovensko ali se trudi, da bi se naučil jezika. Zaradi teh značilnosti je mogoče skupino imenovati »družine s srednje nizkim družbenim položajem in manj izraženim slovenskim poreklom, nagnjene k integraciji« oziroma na kratko »družine, ki jih združujejo prvine mešane identitete«.
3. Tretja skupina (33 anketirancev; 18,1 %) zajema mlajše družine (pri 24 % sta oba starša mlajša od 41 let) z visoko stopnjo izobrazbe (pri 67 % je vsaj eden od staršev diplomiral), v katerih so starši zaposleni ali samozaposleni (v 30 % je vsaj eden od staršev samozaposlen, podjetnik ali opravlja samostojni poklic). Družine so dalj časa prisotne na območju šole (pri 79 % vsaj eden od staršev na območju prebiva več kot 25 let). V 88 % družin imata starša slovenske korenine, njihovi starši so govorili slovensko (94 %), njihovo znanje slovenščine pa je visoko (pri 70 % družin vsaj eden od staršev govori slovensko). Zaradi teh značilnosti je mogoče skupino imenovati »družine mlajših staršev z visokim družbenim položajem, ki govorijo slovensko in so močno povezane z lokalno skupnostjo in svojim slovenskim poreklom« oziroma na kratko »mlajše družine, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«.
4. Četrta skupina (43 anketirancev, 23,5 %) zajema starejše družine (pri 35 % je vsaj eden od staršev starejši od 50 let) s srednjo stopnjo izobrazbe (pri 81 % je vsaj eden od staršev maturiral), v katerih so starši zaposleni (70 %). Družine so močno

povezane z lokalno skupnostjo (pri 86 % vsaj eden od staršev na območju prebiva več kot 25 let). Pri 56 % družin imajo starši slovenske korenine, v 100 % so stari starši po vsaj eni strani družine govorili slovensko in pri 72 % družin vsaj eden od staršev razume osnove slovenskega jezika, 19 % družin pa govori slovensko. Zaradi teh značilnosti je mogoče skupino imenovati »družine starejših staršev s srednjim družbenim položajem, ki govorijo slovensko in so močno povezani z lokalno skupnostjo in svojim slovenskim poreklom« oziroma na kratko »starejše družine, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«.

Analiza variance, ki temelji na Fischerjevi porazdelitvi, omogoča prepoznavanje tistih komponent, pri katerih pripadnost specifični skupini določa razliko. Na podlagi naslednje preglednice je mogoče sklepati, da pri I., II., V. in VII. razsežnosti stopnja značilnosti ($p < 0,05$) kaže na nenaključno porazdelitev in da torej komponente posameznih prepoznanih skupin izkazujejo homogen odnos in vedenje znotraj skupine, ki pa se razlikujeta od drugih skupin. Natančneje, v zadnjem stolpcu so navedene skupine, izračunane s Tukeyevim preizkusom, na podlagi katerih je mogoče jasno razločiti med skupnostma Italijanov in Slovencev (skupine 1–3, 1–4, 2–3 in 2–4). Nekoliko manj jasne so razlike med skupnostma, katerih pripadniki imajo isto etnično-jezikovno poreklo (skupini 1–2 in 3–4).

PREGLEDNICA 8 – Analiza variance za štiri prepoznane skupine in ugotovljene komponente

Razsežnosti	*Stopnja prostosti*	*F*	*P*	*Različne skupine*
I. Poudarjena etnično-jezikovna pripadnost	3	53,205	,000	1–3, 1–4, 2–3, 2–4, 3–4
II. Slovenska šola in jezik kot sredstvi za integracijo	3	4,968	,002	1–2, 2–3
III. Dobro starševstvo	3	2,480	,063	–
IV. Pomen slovenskega jezika in nadaljnje šolanje	3	1,440	,233	–
V. Nase osredinjena pripadnost (lokalizem)	3	16,184	,000	1–2, 2–3, 2–4
VI. Vključevanje v mrežo slovenske skupnosti	3	1,072	,363	–
VII. Na druge osredinjena pripadnost (svetovljanstvo)	3	4,430	,005	1–3, 2–3, 3–4

Sledi podrobnejša obravnava posameznih spremenljivk. Z navzkrižno analizo s hi-kvadrat preizkusom ($p < 0,05$) se razlike med skupinami kažejo pri devetih spremenljivkah, ki zadevajo razloge za izbiro šole (v povezavi z identitetnimi vi-

diki, pomenom, ki ga pripisujejo jezikom, in naklonjenostjo do slovenske kulture in miselnosti), otrokovo rabo slovenskega jezika v družinskem krogu, njihovo željo po nadaljnjem šolanju v šolah s slovenskim učnim jezikom in pomen, ki ga imata osnovna šola v Romjanu in prvostopenjska srednja šola v Doberdobu pri zbliževanju družine s slovensko kulturo in jezikom, odpravljanju starih predsodkov in stereotipov ter vključevanju v družbene mreže slovenske skupnosti na Tržiškem.

PREGLEDNICA 9 – Analiza variance ($p < 0,05$) za štiri prepoznane skupine in glavne spremenljivke za vsako ugotovljeno komponento (%)

Razsežnost	*Spremenljivka*	*1*	*2*	*3*	*4*	*Skupaj*
I	Izbiro šole pogojujejo elementi identitete	1,08	1,28	*1,88*	*1,51*	1,36
VI	Izbiro šole pogojuje pomen, pripisan jezikom	*1,87*	1,79	1,61	1,77	1,79
I–IV	Izbiro šole pogojuje naklonjenost do slovenske kulture	*1,29*	*1,28*	1,15	1,12	1,22
I–V	Otrokova raba slovenščine v družinskem krogu	1,04	*1,41*	*1,45*	1,16	1,20
I	Težnja staršev, da bi se naučili slovensko	2,51	2,41	*2,77*	*2,65*	2,57
IV	Otrokova želja po nadaljnjem šolanju v slovenskem jeziku	1,63	2,41	*2,09*	1,51	1,71
II	Šola kot priložnost za zbliževanje s slovenskim jezikom	*3,04*	2,89	*3,00*	2,88	2,97
VII	Vloga šole pri odpravljanju stereotipov in predsodkov v družini	*1,22*	1,03	*1,15*	1,02	1,13
VI	Vloga šole pri vključevanju družine v družbene mreže slovenske skupnosti	1,09	1,03	*1,15*	1,07	1,09

Podatki v poševnem tisku potrjujejo razhajanja med izraženim odnosom in vedenjem družin, ki jih združujejo prvine italijanske in mešane identitete, v primerjavi z drugimi

skupinami. Identiteto so kot razlog za izbiro šole navajali zlasti predstavniki »mlajših družin, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«, redkeje pa predstavniki »starejših družin, ki jih združujejo prvine italijanske identitete«. Predstavniki drugih dveh skupin temu pripisujejo srednji pomen, zlasti kot priložnost za integracijo (skupina 2) oziroma za ponovno oživitev ali krepitev nekoliko »obledele« identitete (skupina 4). Pomen jezikov poudarja zlasti skupina starejših »italijanskih« družin (št. 1), ostale skupine pa nekoliko manj. Naklonjenost do slovenske kulture in miselnosti kot razlog za izbiro šole pogosteje navajajo skupine, ki združujejo predstavnike »italijanskih« družin, saj je taka naklonjenost pri »slovenskih« družinah samoumevna.

Tudi jezik je tema, pri kateri je mogoče opaziti bistvene razlike med skupinami. Razlike so zlasti opazne v povezavi z otrokovo rabo jezika v družinskem krogu, pri čemer »mlajše družine, ki jih združujejo prvine slovenske identitete« (otrok govori večinoma slovensko ali izmenično slovensko in italijansko), in »starejše družine, ki jih združujejo prvine italijanske identitete« (otrok ne govori slovensko), predstavljajo dve skrajnosti. Težnjo, da bi se naučili slovenskega jezika (z nekaj razhajanji) izkazujejo zlasti »italijanske« družine, ki sicer izražajo željo po učenju jezika, vendar namena niso izpolnile. Z vidika oživitve svojega etnično-jezikovnega porekla pa otroci »starejših družin, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«, v primerjavi z ostalimi izkazujejo močnejšo željo po nadaljevanju šolanja v šolah s slovenskim učnim jezikom.

Zadnje tri spremenljivke se vežejo na koristi, ki jih prinaša izbrano šolanje v povezavi s socialno vključenostjo in medkulturnim dialogom. Natančneje, predstavnike »starejših družin, ki jih združujejo prvine italijanske identitete«, in »mlajših družin, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«, je šolanje v slovenskem jeziku zbližalo s slovensko kulturo in jezikom ter jih osvobodilo starih predsodkov in stereotipov, vključevanje v družbene mreže slovenske skupnosti na območju pa je bilo seveda lažje za predstavnike skupine »mlajše družine, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«, in težje za predstavnike ostalih skupin. Do vključevanja na primer ni prišlo pri družinah, ki izkazujejo mešano identiteto, kar bi lahko kazalo na obstoj ovir, ki jih po eni strani postavlja slovenska skupnost, ki na ta način nezavedno deluje kot sito pri vključevanju oziroma izključevanju posameznikov, ki niso pripadniki skupnosti, po drugi strani pa tudi sama italijanska skupnost, ki kljub želji po vključitvi še vedno občuti posledice predsodkov in stereotipov, ki morda izhajajo iz širšega družinskega kroga ali zgodovinskih dinamik in odnosov na tem območju.

Nadalje je bilo treba izračunati faktorske vrednosti vsake prepoznane skupine, da bi se ugotovila stališča vsake anketirane družine glede sleherne razsežnosti. Vsaka komponenta in vsaka skupina sta bili tako podvrženi večkratni regresijski analizi, ki upošteva vse spremenljivke, sorazmerno z njihovo faktorsko utežjo, nato pa smo za vsako komponento in vsako skupino nadaljevali z izračunom srednjih vrednosti. Podrobnejšo analizo spodnjega grafa prepuščamo bralcu, tu pa omenjamo le najvidnejše lastnosti.

Pomen etnično-jezikovne pripadnosti je izražen zlasti pri dveh mlajših družinah, ki ju združujejo prvine slovenske identitete. Temu botruje predvsem močna povezanost z lokalno skupnostjo, na kateri ta skupina mlajših prebivalcev mirno in bolj ozaveščeno doživlja tako svojo slovensko identiteto kot tudi širšo, svetovljansko identiteto, povezano s premagovanjem predsodkov in stereotipov. Slovenska šola in jezik veljata za pomembni sredstvi za integracijo obeh skupnosti (z vidika večkulturne vzgoje) tako pri »mlajših družinah, ki jih združujejo prvine slovenske identitete«, kot pri »starejših družinah, ki jih združujejo prvine italijanske identitete«. To stališče je manj izraženo pri drugih dveh tipih družin in zlasti pri družinah, ki jih združujejo prvine mešane identitete, pri katerih prvine italijanstva poudarjajo razvoj izrazito lokalne identitete. Kljub temu pa je treba omeniti, da čeprav ta skupina slovenske šole in jezika ne dojema kot sredstev za lažje vključevanje v slovensko skupnost, njeni predstavniki menijo, da je poznavanje slovenskega jezika pomembno za nadaljnje šolanje, poleg tega pa se pogosteje kot predstavniki drugih skupin vključujejo v družbene mreže slovenske skupnosti.

Graf 1 – Porazdelitev skupin po velikosti in srednji faktorski vrednosti

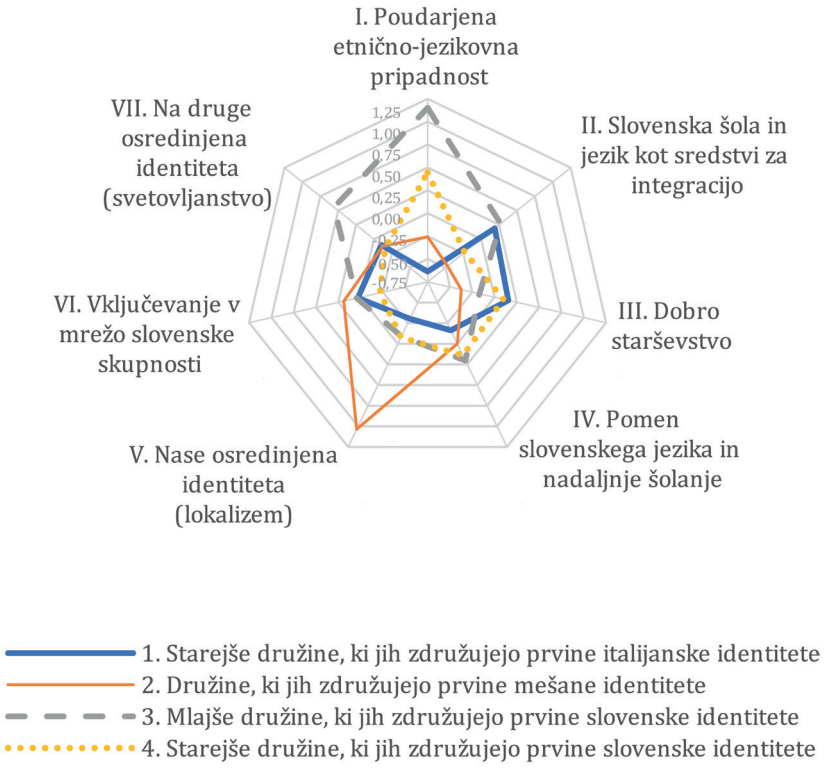

Z izhodiščno raziskovalno hipotezo te študije smo želeli razumeti, ali v obmejnem prostoru pri učencih in njihovih starših lahko govorimo o mešani – hibridni ali mnogoteri – identiteti, ki ni povsem usklajena z vnaprej določenimi identitetnimi koordinatami.

V skladu s simbolnim interakcionizmom in družbeno fenomenologijo posameznikova identiteta ni stabilna struktura njegove osebnosti, temveč se nenehno znova oblikuje in preoblikuje. S procesi oblikovanja identitete (to je z določanjem razlike med seboj in drugimi) ter istovetenja (to je s prepoznavanjem podobnosti z drugimi, ki so del iste družbene entitete) posameznik spreminja in utrjuje načine, kako se samopredstavlja in kako se predstavlja drugim pri družbenih interakcijah (Daher 2013; Gallino 1983). Osrednji vidik identitete je torej zavest o sebi v smislu zlitja specifičnih lastnosti posameznika in lastnosti družbe, ki tako postane most oziroma posrednik v odnosu med posameznikom in družbo. Pripadnost skupini in družbeni odnosi, ki jih posameznik vzdržuje tako s pripadniki iste skupine kot s tistimi, ki so del drugih skupin, so osnova, na kateri se prek samopredstavljanja odvijajo procesi oblikovanja, vzdrževanja in spreminjanja osebne identitete ter bolj specifičnih identitet, kakršni sta etnična in narodna identiteta. V teh procesih se združujejo sile, ki spodbujajo k spremembam, in sile, ki spodbujajo stabilnost in kontinuiteto. Identiteta se neprestano, sicer bolj ali manj intenzivno, spreminja, vendar posameznik, ki se sooča z novimi izkušnjami, prejšnjih različic ne izbriše – korenine nove identitete prodrejo v korenine prejšnje in do neke mere vzdržujejo kontinuiteto s tem, ko »iščejo in vzpostavljajo novo ravnovesje med preteklostjo in sedanjostjo« (Sussi 1995: 50). Če je identiteta v prvi vrsti relacijski proces, je kot taka odvisna od odnosov, ki se vzpostavljajo in iz tega procesa izhajajo – več kot je odnosov, bogatejši je proces oblikovanja identitete. To pomeni, da vsak posameznik in vsaka skupnost spodbujata raznolike oblike identitete glede na odprtost drugega. Ne gre torej za eno identiteto, temveč, kot trdi Morin (1988: 150), za raznotero identiteto: »Vsi smo bitja raznoterih identitet, ki jih tvorijo družinska identiteta, lokalna identiteta, regionalna identiteta, narodna identiteta, nadnarodna identiteta in nazadnje tudi verska pripadnost ter pripadnost določeni doktrini.«

Ravno na obmejnih območjih se take raznotere identitete najlažje oblikujejo. Posamezniki so namreč podvrženi več kulturnim vplivom, ki izhajajo iz stika z drugimi etničnimi in jezikovnimi skupnostmi, s katerimi si delijo območje, ter bližine ene ali več tujih držav. V zadnjih desetletjih je bila s krepitvijo Evropske unije nacionalistična drža držav članic povečini presežena oziroma jo je nadomestilo upravljanje, osredinjeno na večkulturnost in večodnosnost. Ta težnja k sodelovanju, ki se je udejanjila s soudeležbo pri čezmejnih projektih, je ošibila

togo funkcijo meja (tako političnih meja med državami kot tistih, ki razmejujejo etnične in jezikovne skupnosti) ter na ravni lokalne uprave spodbudila *različne oblike povezovanja* (med drugim na političnem, kulturnem in storitvenem področju ter področju prostega časa). Te so odpravile resna in nujna vprašanja, ki so zadevala dobrobit lokalnega prebivalstva, ter hkrati razblinile predsodke o različnih kulturah, ki sobivajo na tem območju (Gasparini 1994; Gasparini, Zago 2011; Zago 2015). Predvsem pa sta sodelovanje in vpletenost v čezmejnih projektih (programov Interreg, EZTS Brez meja, EZTS GO itd.) omogočila sodelovanje med posamezniki, ki izhajajo iz različnih, bližnjih in daljnih, jezikovnih in kulturnih svetov, kot so pripadniki italijanskih in slovenskih skupnosti ob regionalni meji (Basso 2010; Bufon 2019; Zago 2000). Slabitev formule nacionalne države je spremljalo razširjanje pojava *ponovne teritorializacije* oziroma krepitve lokalnih identitet, pri katerih etničnost deluje kot dejavnik, ki spodbuja k homogenizaciji in dolgoročno pomeni izhodišče za razvoj skupnega dojemanja interakcije. Avtor pričujočega prispevka je v svoji študiji iz devetdesetih let preteklega stoletja poudaril, da razkroj velikih nacionalnih kultur vodi k njihovemu ponovnemu oblikovanju v neki drugi, bogatejši kulturi, ki nastaja na stičišču različnih izkustev in pri njihovem zlitju. Doživljanje večetničnega obmejnega območja, ohranjanje zgodovinskega spomina, ki se prevaja v kolektivno prepoznavanje prostora, v specifično pripadnost in iskanje nekakšnega ravnovesja med procesi *vključevanja* in *izključevanja*, pri katerih sta *mi* in *oni* jasno ločena, upoštevanje (političnih in etnolingvističnih) meja, bolj ali manj izrazito sklicevanje na identiteto lastne skupnosti – vse to v splošnem usmerja opredelitev obmejne in čezmejne identitete (Zago 2001).

Če se povežemo z definicijo hibridizacije po antropologu Cancliniju (2001), lahko to obmejno (čezmejno, hibridno itd.) identiteto opredelimo kot družbenokulturni proces, v katerem se stapljajo različne strukture, predmeti, prakse in simboli, zato da bi se ustvarili novi. Ta pojem, ki se povezuje z idejo o teritorialnosti (Raffestin 2012), je dinamičen skupek dejavnikov, katerih izvor je mogoče izslediti v nenehnem prilagajanju, h kateremu so zaradi družbenih sprememb primorani pripadniki civilne družbe, ter ki omogoča *večkulturnost* in razvoj *medkulturnosti*. Z novimi globalnimi prostori se oblikujejo nove razsežnosti pripadnosti, ki pri posamezniku zameglijo procese identifikacije in oblikujejo protislovne prostore, ki jih zaznamuje notranje razločevanje (Sassen 2002; Kosic 2020). K temu je treba prišteti še migracijska gibanja, ki ustvarjajo večetnične prostore, v katerih je vse manj izključevanja in vse več stikanja.

Kompleksno in nestabilno razmerje, ki se vzpostavlja med naravo (prostorom), družbo (človekom) in kulturo (procesi modernizacije), zahteva splošno prestrukturiranje shem teritorialne organizacije (Bufon 2002). Slednjo dojemamo kot sistem centrov in periferij, v katerem se območja tujosti in domačnosti izme-

njujejo glede na prioritete opazovalca. S procesi dojemanja prostora se ustvarja teritorialna hierarhija, ki pogojuje nadaljnje dojemanje razlik (med posamezniki ali skupinami) in oblikovanje raznih teritorialnih identitet. Na kulturno mešanih območjih posamezniki ponotranjijo večje število predstav o lastni (kulturni) identiteti in jih prilagajajo glede na to, kako jih dojemajo druge družbene skupine. Kulturna (etnolingvistična) meja se tako iz (abstraktne) črte spremeni v prostor soočenj in hkrati spravnega dialoga (Voicu 2011; Wilson, Donnan 2012; Zanini 1997). Kot je zapisal Foucault (1967), živimo v obdobju, ko bližina in oddaljenost postajata sočasni, ko se tujost in domačnost približujeta druga drugi, dokler se ne zamešata, in ko obmejna identiteta postaja sredstvo za demokratični dialog med nasprotujočimi si stranmi.

Pri srečanju med različnimi etnijami in kulturami je proces kontaminacije vzajemen in nepredvidljiv, proces integracije (ki ne pomeni asimilacije) pa se izvaja, ko se vsi vpleteni posamezniki zavejo, da pripadajo dvema kulturama, ki sta podvrženi procesom *vzajemne hibridizacije*, in da je ta položaj boljši od njihovih izhodiščnih položajev, saj pomeni obogatitev za vse. Pripadnost dvema kulturama oziroma pripadnost novi hibridni kulturi zahteva oblikovanje *kompleksne identitete* (Demetrio, Favaro 1992), ki je ni mogoče skrčiti na vsoto vseh posameznih kulturnih identitet. Ta proces identifikacije niha med dvema skrajnostma – med poznano in splošno sprejeto enokulturno miselnostjo in medkulturno miselnostjo, ki je sicer delno občutena, vendar se je o njej treba še veliko naučiti.

Procese integracije med različnimi kulturami avtor dojema kot nova stanja duha. Izpostavljenost medkulturnim dražljajem vodi k porastu števila dvokulturnih posameznikov, torej tistih, ki so ponotranjili vse ali del elementov vsaj dveh kultur (Nguyen, Benet-Martínez 2010). Če sprejemanje te dvokulturne identitete poteka nekonfliktno, izboljšuje duševno počutje, krepi zmožnost empatije, ustvarjalnost, jezikovno in sporazumevalno zmožnost, spodbuja prožnost in prilagodljivost ter sprejemanje medkulturnosti (Chen in drugi 2008; Benet-Martinez in drugi 2006; Huynh in drugi 2011). Večkulturni um (angl. *cultural frame switching*) izkazuje zmožnost *ad hoc* prilagajanja svojih vedenjskih in miselnih sistemov glede na kulturni kontekst, hkrati pa implicitno vodi k vzporednemu procesu kulturne standardizacije, imenovane *etnocentrična slepota* (Anolli 2006).

V zvezi s tem so družbeno-antropološke raziskave natančno pokazale, da se pojem etnije uporablja izključno kot raziskovalno orodje in ne kot določitev resničnosti (Fabietti 1998; Gasparini 1997). Etnije so kolektivne stvaritve, izkazovanje etničnosti pa ima funkcijo določanja privilegiranega relacijskega in družbenega prostora (Ribeiro v Mikolič 2004), ki je vseskozi predmet razprav tako med silami znotraj referenčne skupine kot med tistimi zunaj nje. Razvoj večkulturnega uma (ali hibridne identitete) ni nekaj nemogočega, čeprav nanj vpliva cela vrsta elementov, vezanih na družbenopolitično ozračje in intenziteto

etničnolingvistične pripadnosti. Zato so naloge šole (in političnih ustanov) na kulturno mešanem območju omogočanje in spodbujanje učenja jezikov in kultur tega okolja ter razvijanje odnosa do lastne kulture in drugih kultur, ki temelji na strpnosti in kulturnem relativizmu (Vizintin 2014).

V primeru osnovne šole s slovenskim učnim jezikom v Romjanu je multivariatna analiza pokazala naslednje: a) z izbiro šole sta se strinjala oba starša (sprejeli so jo tudi v širšem družinskem krogu); odločitev je bila sprejeta na podlagi bogate izobraževalne ponudbe in prihodnjih zaposlitvenih možnosti; poleg tega starši otroke spodbujajo k nadaljnjemu izobraževanju v šolah s slovenskim učnim jezikom (III. in IV. razsežnost); b) šola in slovenski jezik sta ustvarila priložnosti za zbliževanje s slovensko kulturo in skupnostjo ter spodbudila obiskovanje čezmejnega prostora (II. razsežnost); c) pri italijanskih starših obstajata težnja in prizadevanje za učenje slovenskega jezika, čeprav ga njihovi predniki niso govorili (I. razsežnost).

Nazadnje pa je kljub tem težnjam k odprtosti, ki zadevajo celoten vzorec, treba poudariti, da so v njem prisotne tudi uporabniške skupine, pri katerih še ostaja razdalja med italijansko in slovensko skupnostjo ter med katerimi je razširjeno mnenje, da šola ni prispevala k lažjemu vključevanju italijanskih družin v družbene mreže slovenske skupnosti ali spodbudila pogostejšega obiskovanja slovenskih krajev (VI. razsežnost), s čimer potrjujejo vase usmerjeno identiteto, ki temelji na italijanstvu (V. razsežnost), in v manjši meri svetovljansko identiteto (VII. razsežnost), čeprav se njihovi otroci učijo slovenskega jezika. Poleg tega je analiza po skupinah družin razkrila določena razhajanja med izraženim odnosom in vedenjem družin, ki jih združujejo prvine italijanske ali kvečjemu mešane identitete, v primerjavi z družinami, ki jih združujejo prvine slovenske identitete. Skratka, proces oblikovanja raznotere obmejne identitete, ki je ne bi vezale izključno etničnolingvistične prvine, je še v nastajanju. A to ne pomeni, da odnos »italijanskih« družin do pomena jezika in kulture slovenske skupnosti, ki ga spremljajo številne obmejne in čezmejne oblike sodelovanja ter udeležba na prireditvah, nima osrednje vloge pri krepitvi dialoga, obvladovanju družbenih mikrokonfliktov in utrditvi krovne obmejne identitete.

Sociolog Bratina (1986: 10) je še pred padcem železne zavese zapisal: »Skorajda nenaravno se mi zdi živeti samo kot Italijani ali samo kot Slovenci. Če zanemarjanje enega ali drugega še ne pomeni *slepote*, pa tvegamo vsaj *slabovidnost*, torej dejansko invalidnost. Čeprav sta moj jezik in kultura slovenska, bi se sam čutil prikrajšanega, če se ne bi mogel svobodno gibati v italijanskem jeziku, italijanski kulturi in med Italijani, ne le zato, ker se imam v vseh pogledih za italijanskega državljana, temveč zato, ker bi brez te sočasne prisotnosti precej slabo razumel kraj, v katerem živim, in ljudi, s katerimi sobivam in jih vsak dan srečujem.«

BIBLIOGRAFIJA

Altin R., Virgilio F.
2016 *Sconfinamenti. Intercultura in area transfrontaliera tra protocolli e pratiche*, Trieste, Edizioni Università di Trieste, www.openstarts.units.it.

Anolli L.
2006 *La mente multiculturale*, Bari, Laterza.

Basso S.
2010 *Nel confine. Riletture del territorio transfrontaliero italo-sloveno*, Trieste, Edizioni Università di Trieste, www.openstarts.units.it.

Benet-Martinez V., Lee F., Leu J.
2006 'Biculturalism and cognitive complexity: expertise in cultural representations', *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37, 386–407.

Bratina D.
1986 'Essere insieme italiani e sloveni', *Territorio*, 9, 16-17, 9–12.

Bufon M.
2002 *Confini, identità ed integrazione. Nuove prospettive per l'Alto Adriatico*, Trieste, Slori.

Canclini N. G.
2001 *Culturas híbridas. Estrategias para entrar y salir de la modernidad*, Buenos Aires, Paidȯs Saicf.

Chen S., Benet-Martinez V., Bond M. H.
2008 'Bicultural identity, bilingualism, and psychological adjustment in multicultural societies: immigration-based and globalization-based acculturation', *Journal of Personality*, 76, 803–838.

Daher L.
2013 'Che cosa è l'identità collettiva? Denotazioni empiriche e/o ipotesi di ipostatizzazione del concetto', *Società Mutamento Politica*, 4, 8, 125–139.

Delli Zotti G.
2005 'Come creare un indice o una tipologia', *Quaderni del Dipartimento di Scienze dell'Uomo*, 2, Università di Trieste.

2007 'Are you experienced…? Trasformazione di variabili e creazione di indici con SPSS', *Quaderni del Dipartimento di Scienze dell'Uomo*, 2, Università di Trieste.

Demetrio D., Favaro G.
1992 *Immigrazione e pedagogia interculturale*, Firenze, La nuova Italia.

Fabietti U.
1998 *L'identità etnica*, Roma, Carocci.

Foucault M.
1967/2011 *Spazi altri. I luoghi delle eterotopie*, Milano, Mimesis.

Gallino L.
1983 'Identità, identificazione, relazioni seriali e alternanze', in Balbo L. in drugi, *Complessità sociale e identità*, Milano, Franco Angeli.

Gasparini A.
1994 'Le città di confine in Europa: forme differenziate di integrazione', v Bergnach L., Delli Zotti G. (ur.), *Etnia, confini, Europa*, Milano, Franco Angeli, 213–221.

Gasparini A. (ur.)
1997 *Etnia? Sia se volete che sia*, *Futuribili*, 1–2.

Gasparini A., Zago M. (ur.)
2011 *Relazioni Transfrontaliere e Turismo. Sinergie e strategie di cooperazione e sviluppo turistico nell'Alto Adriatico*, *IUIES Journal*, 1–2.

Huynh Q. L., Nguyen A. M. D., Benet - Martinez V.
2011 'Bicultural identity integration', v Schwartz S. J., Luyckx K., Vignoles V. L. (ur.), *Handbook of identity theory and research*, New York, Springer, 827–844.

Kosic M.
2020 'Identità e appartenenza nella società della globalizzazione. Le scelte degli sloveni in Italia', v Grgič M., Kosic M., Pertot S., *Da sistema a simbolo. La lingua slovena in Italia tra linguistica, sociologia e psicologia*, Roma, Aracne, 125–155.

Mikolič V.
2004 'Etnična ozaveščenost kot pomemben cilj državljanske vzgoje', *Šolsko polje*, 15, 1–2, 155–171.

Morin E.
1988 *Pensare l'Europa*, Milano, Feltrinelli.

Nguyen A. M. D., Benet-Martinez V.
2010 'Multicultural identity: What it is and why it matters', in Crisp R. (ur.), *The psychology of social and cultural diversity*, Hoboken, NJ, Wiley-Blackwell, 87–114.

Raffestin C.
2012 'Space, Territory and Territoriality', *Environmental and Planning D: Society and Space*, 30, 121–141.

Sassen S.
2002 *Globalizzati e scontenti*, Milano, Il Saggiatore.

Sussi E.
1995 'Identità etnica e appartenenza', in Aa. Vv. *L'identità giovanile tra società, stato, nazione ed etnia*, Trieste, Lint.

Vizintin M. A.
2014 'Ambiente scolastico multiculturale: punto di partenza per lo sviluppo di un'educazione ed una formazione interculturale?', v Bogatec N., Zudic Antonic N. (ur.), *Educare alla diversità*, Koper, *Annales*, 125–151.

Voicu C.
2011 'Crossing borders of hybridity beyond marginality and identity', *University of Bucharest Review*, I, 1, 171–193.

Wilson T. M., Donnan H. (ur.)
2012 *A Companion to Border Studies*, Malden Oxford, Wiley-Blackwell.

Zago M.
2000 'Comunità di confine: immagini e convivenze di ieri e di oggi per la cooperazione transfrontaliera di oggi e di domani', in Valussi G., *Il confine nord-orientale italiano*, Gorizia, Isig, 231–271.

2001 *Spazi e identità di confine. L'identità transfrontaliera in sei centri di confine italo-sloveni*, Gorizia, Isig.

2015 'L'approccio di rete nella progettazione turistica transfrontaliera delle regioni dell'Alto Adriatico', in Romita T. in drugi (ur.), *Scenari e tendenze della mobilità turistica*, Roma, Aracne, 263–278.

Zanini P.
1997 *Significati del confine. I limiti naturali, storici, mentali*, Milano, Bruno Mondadori.